

חבל נחלתו

סימן יא

מכירת חמץ בימינו

שאלה

מה הבעיה במכירת חמץ שאסור מהתורה, בימינו?

תשובה

א. יש מהאחרונים אשר כתבו שלכתחילה אדם פרטי שיש לו מעט חמץ או תערובות חמץ, יכלה אותן לפני החג ואת השאר ישרוף בערב פסח ולא ימכרן לנכרי. וטעמם: כיון שבמכירת חמץ ישנם צדדי הערמה, כמה שישתמשו בה פחות כן עדיף.

אולם יש מהאחרונים שהראו שבמכירת חמץ, כפי שהיא נעשית בימינו, ישנה בעיה הלכתית לחלק מהראשונים, וע"כ עדיף שלא למכור כלל חמץ או תערובות חמץ ידועות.

הפקפוק במכירת חמץ מובא בשם הגרא"ד אוירבאך אב"ד העיר טבריה שליט"א (בס' "אלה חמדה" לרב יעקב הלוי פיגנבוים רב מושב קשת לשעבר), ולאחר עיון מקור הערעור הוא בס' מקור חיים של בעל נתיבות המשפט (על חו"מ) וחוות דעת (על י"ד), והאחרונים, כפי שיובא להלן התחשבו בדעתו. ערעורו נסמך על דברי הרמב"ם.

ב. כתב הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ד הל' ג-ד):

"גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם קבל עליו ישראל אחריות שאם אבד או נגנב ישלם לו דמיו הרי זה חייב לבערו הואיל וקבל עליו אחריות נעשה כשלו, ואם לא קבל עליו אחריות מותר לקיימו אצלו

ומותר לאכול ממנו אחר הפסח שברשות הגוי הוא".

"גוי אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחייבו לשלמו וכופהו ואונסו לשלם אע"פ שלא קבל אחריות הרי זה חייב לבערו, שהרי נחשב כאילו הוא שלו מפני שמחייבו האנס באחריותו".

היינו לפי הרמב"ם חמץ של נכרי שמופקד ביד ישראל, וישראל חייב באחריותו כלפי הנכרי חייב לבערו. ומוסיף הרמב"ם בהלכה ד שאפילו ישראל לא קיבל עליו אחריות אלא שאם החמץ יאבד הגוי כופהו בתשלום – חל על הישראל החיוב לבערו.

השו"ע (או"ח סי' תמ ס"א) פסק כרמב"ם: "ואפילו אם אינו חייב באחריותו בדין, אלא שיודע שהאינו יהודי אלם ויכפהו לשלם אם יאבד, חייב לבערו; ויש חולקים".

וכתבו האחרונים (משנ"ב ס"ק ט) שהלכה כדעה הראשונה ולא כיש חולקים.

מקשה הגרא"ד אוירבאך עפ"י המקו"ח (סי' תמ): לפי"ז כל חמץ שנמכר בפסח לנוכרי בימינו הוא חמץ של נכרי שמופקד ביד ישראל, וכיון שאם החמץ יאבד הנכרי שקנה אותו לא ישלם עבורו, הרי זה כנכרי אנס, וא"כ אם ישראל רוצה לקבל תשלום על החמץ, החמץ באחריותו, וע"כ חל חיוב על ישראל לבער את החמץ.

דרך התיקון לכך שהחמץ לא יהיה ביד ישראל, עפ"י המקו"ח, היא במכירת מקום החמץ. בחו"ל הדבר ניתן אולם בא"י ישנה בעיה של "לא תחנם" וע"כ משכירים את

וכיון שהנכרי לא ישלם על החמץ אם יאבד, נמצא שהישראל צריך לשומרו כדי להבטיח את תשלומיו.

ד. אמנם, כפי שהזכיר הח"ח, בנשמת אדם בהלכות פסח חלק על המקו"ח, וז"ל (אות ו): "ולפי"ז נ"ל דאפילו אם מכר לו החמץ לבד ולא אג"ק והנכרי נתן לו רק אויף גאב (=דמי קדימה) נמי מותר דמשום רוצה בקיומו פשיטא דבדיעבד מותר, ואי משום כמ"ש הגאון בעל ח"ד בסימן ת"מ דמדמה זה לנכרי אלם וחייב לבער לדעת הש"ע שם, נ"ל דל"ד דבשלמא בנכרי שהפקיד חמצו לישראל וא"כ הוא ברשות הישראל, אע"ג דלא קבל עליו אחריות מ"מ ויכפוהו לשלם ה"ז כאילו הוא באחריות ישראל, משא"כ כאן שהנכרי קנה החמץ כדין בכסף או גם בשטר ונתחייב בדין לשלם ואח"כ אם מחמת אלמות שלו לא ישלם אינו אלא כגזול, וממ"נ כ"ז שלא נתאבד הוא של נכרי, וכאשר תאבד הרי אינו שלו ובמה יעבור."

החיי אדם עושה חשבון, שכיון שהנכרי קנה את החמץ, אם הנכרי לא ירצה לשלם ה"ז כסתם גזלן, ואם החמץ יאבד – הרי חמץ של גוי אבד ואינו עובר עליו. אולם נראה שאין בדבריו כדי לדחות את טענת המקו"ח. אי תשלום החמץ האבוד ע"י הנכרי אינו גזל שהרי החמץ אבד ומדוע ישלם. והחשש לעבור בב"י וב"י קיים מכך שכדי להבטיח את תשלומיו ישראל חייב לשמור על החמץ, ובזמן זה הוא עובר עליו, ואח"כ אם החמץ יאבד אין זה מפקיע את אחריותו שלשעבר.

ה. בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סי' ה אות כה) דן בדברי המקו"ח, ומביא כמה אחרונים שסברו כמקו"ח, יש מהם שרק לכתחילה ויש שאסרו ליהנות מהחמץ אף

מקום החמץ, וע"כ החמץ אינו ברשותו של ישראל ואינו עובר עליו. ומוסיף הגרא"ד אורבאך שבהשכרת המקום ישנה בעיה האם שכירות מקום כקנין הגוף או כקנין פירות. ואם היא כקנין פירות הרי החמץ עדיין בפועל באחריות ישראל וע"כ חייב לבערו. ע"כ, הוא מסיק, שמספק לא ימכור חמץ דאורייתא ורק ספק חמץ למכור לנכרי.

ג. דברי המקו"ח הובאו ע"י האחרונים. ז"ל ביאור הלכה (סי' תמח ד"ה בדבר מועט): "ודע עוד דמה שכתבנו במ"ב לענין היכי שהחמץ בדרך דליקני באגב ואע"ג שאינם צבורין במקום הקרקע לפי דעת מקו"ח בסימן זה ולעיל בסימן ת"מ לא שייכא זה רק במכר החמץ ונטל כל הדמים, אבל בנטל מקצת והשאר זקף עליו במלוה לא מהני, שהרי אם יאבד החמץ לא ירצה העכו"ם לשלם לו המגיע ממנו. ולפי מה דקיי"ל בסימן ת"מ דהיכי דהעכו"ם אלם וכופוהו לשלם הרי הוא כבאחריות ישראל, וא"כ ה"ה הכא שהרי צריך לשמור אותו דאם יאבד יפסיד המגיע לו מן העכו"ם. וא"כ אם זקף עליו השאר במלוה אינו מותר אא"כ החמץ הוא במקום הקרקע וכשמקנה לו הקרקע הרי החמץ כבביתו של עכו"ם ויוצאין עכ"פ לדעת הפוסקים דסברי דחמץ של ישראל בביתו של עכו"ם אינו עובר עליו. אכן כמה אחרונים פליגי עליה דמקו"ח וכתבו דבשביל זה שלא ירצה העכו"ם לשלם לו המגיע ממנו לא מיקרי עי"ז החמץ באחריותו, עיין נשמת אדם סימן ו' ובשדי חמד שהאר"ך להביא דעת כמה אחרונים שמקילין בזה."

היינו, בקנין אגב, כשאין החמץ צבור ע"ג קרקע המושכרת לנכרי, נוצר מצב דומה למכירת חמץ בימינו, החמץ עובר לבעלות נכרי, אולם הוא נמצא בפועל ביד ישראל,

חבל נחלתו

למסקנה נראה שראוי למעט כמה שניתן במכירת חמץ דאורייתא, ומפעלים וחנויות גדולות שאינן יכולות להסתדר בלא מכירת חמץ, והנזק הוא גדול – ימכרו, ויסתמכו על האחרונים החולקים.

בדיעבד. ולעומתם הביא כמה אחרונים שדחו את דבריו. ביניהם השו"מ בכמה תשובות, שטען שאין זו אחריות שהרי אם החמץ יאבד באמת הנכרי לא יהא חייב בתשלומים, אולם אין זו אחריות המוטלת על ישראל.

סימן יב

לחמניות מקמח מצה בפסח

דריש לקיש: משום דהוו להו מי פירות, ומי פירות אין מחמיצין". היינו, על אף שהקמח ראוי להחמיץ במים כיון שבמי פירות אינו מחמיץ אין יוצאים י"ח במצה העשויה עיסה עם מי פירות בפסח.

אולם הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ו ה"ד, ה"ה) כתב: "אין אדם יוצא ידי חובת אכילת מצה אלא אם כן אכלה מאחד מחמשת המינין שנאמר (דברים טז) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, דברים הבאים לידי חימוץ אם אכלן מצה יצא בהן ידי חובתו, אבל שאר דברים כגון אורז ודוחן וקטניות אין יוצא בהן ידי מצה לפי שאין בהן חמץ... מצה שלשה במי פירות יוצא בה ידי חובתו בפסח, אבל אין לשין אותה ביין או שמן או דבש או חלב משום לחם עוני כמו שבארנו, ואם לש ואכל לא יצא ידי חובתו"... והראב"ד לא השיגו על כך.

עולה מדברי הרמב"ם שאמנם יוצא י"ח רק בדברים הבאים לידי חימוץ, אולם אינו מצריך שבשעת האפיה יבוא לידי חימוץ, וע"כ יוצא י"ח במצה שנילושה במי פירות. ואת האיסור ללוש ביין, שמן, דבש וחלב לומד משום שאינו לחם עוני. המ"מ ורבינו מנוח העירו שלפי הרמב"ם

שאלה

האם מותר לאכול בפסח לחמניות מקמח מצה שאין בו חשש חימוץ ונילוש במים, האם יוצאים בהן י"ח מצה בליל הסדר, והאם מותר לאוכלן בערב פסח?

א. יציאה י"ח מצות מצה בליל הסדר

נאמר במסכת פסחים (לה ע"א): "אמר רבי שמעון בן לקיש, וכן תנא דבי רבי ישמעאל, וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב: אמר קרא (דברים טז) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ – אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה". וקמח מצה נעשה מחמישה מיני דגן, וע"כ היה ראוי לבוא לידי חימוץ, אלא שעתה אינו ראוי לבוא לידי חימוץ. והשאלה היא האם לשם יציאת י"ח מצה צריך שהמין היה פעם ראוי לבוא לידי חימוץ, או שצריך שבזמן הכנתו למצת מצוה יהא ראוי לחימוץ.

ונראה להוכיח שצריך שתהא ראויה להחמיץ בזמן ההכנה למצת מצוה. כאמור בהמשך שם: "אמר רבה בר בר חנה אמר ריש לקיש: עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש – אין חייבין על חימוצה כרת... היינו טעמא